

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

БУРЯЧЕНКО АНДРІЙ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 336.1:352:332.012.2:911.375.1.(043.3)

**ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Федосов Віктор Михайлович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
завідувач кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Луніна Інна Олександрівна,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України»,
завідувач відділу державних фінансів

доктор економічних наук, доцент,
Павлюк Клавдія Василівна,
Вінницький фінансово-економічний університет,
завідувач кафедри фінансів.

доктор економічних наук, професор,
Пасічник Юрій Васильович,
Черкаський державний технологічний університет,
декан фінансово-економічного факультету.

Захист дисертації відбудеться «__15__» квітня 2015 р. о 10.00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.04 у ДВНЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою:
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДВНЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою:
03113, м. Київ, вулиця Дегтярівська, 49-Г, кімната 601.

Автореферат розісланий «__13__» березня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, професор

Поддєрьогін А.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Закладені конституційні засади місцевого самоврядування, ратифікація Європейської хартії місцевого самоврядування, ухвалення низки правових актів створили необхідні правові та фінансові умови для реалізації в Україні ефективного місцевого самоврядування на основі децентралізації фінансових відносин в державі. Однак на практиці система місцевого самоврядування в нашій країні поки що не відповідає очікуванням суспільства щодо забезпечення гармонійного соціально-економічного розвитку територій. Ситуація ускладнюється тим, що між окремими регіонами країни існують об'єктивні та суб'єктивні диспропорції, котрі позначаються на соціально-економічному розвитку кожного конкретного регіону і на формуванні його фінансового потенціалу. Одним з головних факторів, що спричинює дані диспропорції, є урбанізація, вплив котрої виявляється в підвищенні ролі міст у розвитку суспільства. Кількісна оцінка урбанізації, її специфіка на регіональному рівні, дія її на формування та використання фінансового потенціалу регіонів України за сучасних умов потребують поглибленого дослідження.

Наявність дисбалансів у соціально-економічному розвитку регіонів та диспропорційності адміністративно-територіального устрою призводить до конфлікту компетенцій між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Будучи головним суб'єктом управління фінансовим потенціалом регіону, місцеві органи влади виконують завдання з мобілізації й управління наявними та потенційними фінансовими ресурсами, необхідними для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіону. Утім при цьому вони не мають відповідного інструментарію, методології та практичних методів щодо оцінки фінансового потенціалу, його складу та структури, прогнозу зростання або скорочення його основних складових, пошуку потенційних або альтернативних джерел формування. Виконання зазначених завдань потребує достатньої фінансової самостійності місцевих органів влади та децентралізації фіскальних повноважень, особливо за умов суттєвого загострення дефіциту фінансових ресурсів.

Неоднозначність концептуальних підходів до трактування поняття «фінансовий потенціал», недостатньо ґрунтовне опрацювання методологічних і прикладних питань щодо управління ним обумовлюють необхідність активізації наукових пошуків з дальшим обґрунтуванням принципів, цілей, методів та інструментів такого управління на рівні регіону з урахуванням факторів, притаманних фінансовій системі України.

Тож актуальність зазначених проблем, недостатня теоретична та практична їх опрацьованість обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, визначили його мету та завдання.

Фундаментальні основи дослідження причинно-наслідкових зв'язків між станом місцевих фінансів та регіональним розвитком викладено в працях іноземних та українських класиків економічної науки, таких як Й. Г. Готліб, Г. Рау А. Вагнер, Ф. Рошер, В. Розевотор, І. Бліох, М. Яснопольський, Н. Цитович, І. Франко, В. Твердохлебов, М. Мітіліно, Е. Вознесенський, Б. Сабанті, В. Родіонова. Зазначеним питанням приділили важливе місце у своїх дослідженнях Нобелівські лауреати з економіки С. С. Кузнец (1971), В. Леонтьєв (1973), М. Фрідман (1976),

Л. Клейн (1980), Ж. Дебре (1983), Дж. Бюкенен (1986), Р. Солоу (1987), А. Сен (1998), Дж. Стігліц (2001) та інші.

Економічну сутність фінансового потенціалу, його структуру, роль і значення в соціально-економічному розвитку регіонів досліджують відомі вчені-економісти В. Боронос, Ю. Булатова, А. Вожжов, З. Герасимчук, О. Дем'янчук, С. Зенченко, К. Іоненко, Є. Ісаєв, М. Козоріз, М. Крупка, А. Лучка, О. Люткевич, О. Міхуринська, В. Опарін, Ю. Пасічник, О. Петрук, Р. Прокопенко, Н. Сабітова, Ф. Сохова, І. Школа, С. Шумська.

Розгорнутий аналіз державного впливу на регіональний розвиток подають у своїх працях вітчизняні й іноземні автори І. Алексєєв, В. Андрущенко, В. Баранова, В. Барнз, М. Білик, Дж. Блейклі, А. Вірт, З. Варналій, В. Воротін, В. Грушко, А. Даниленко, Т. Єфименко, Л. Ігоніна, М. Карлін, О. Кириленко, В. Кравченко, М. Крупка, В. Лексін, С. Лондар, І. Луніна, І. Лютий, С. Онишко, С. Перфільов, Г. Поляк, Л. Тарангул, В. Федосов, Х. Ціммерманн, І. Чугунов, А. Шах, П. Юнг, М. Яндієв.

Методологічні засади регіональної збалансованості соціально-економічного розвитку досліджують В. Бабаєв, Й. Бескид, С. Біла, І. Бураковський, Ю. Ганущак, М. Деркач, В. Зайчикова, У. Ізард, В. Корнєєв, Л. Ковальська, Р. Лафонт, Д. Леонов, К. Павлюк, В. Панова, О. Петрук, М. Пітцик, С. Притула, О. Романенко, С. Слухай, О. Сунцова, О. Тевелєв, Л. Федулова, В. Чужиков, О. Шишко.

Вплив урбанізаційних факторів на соціально-економічний стан регіону вивчають В. Байнев, О. Балусьва, Е. Беннет, Д. Блум, В. Глазичев, А. О'Салліван, Ю. Нікуліна, Є. Перцик, О. Пузанов, І. Салій, Д. Шиманке, К. Шуссманн, О. Щербакова та інші.

Пошуку можливостей раціонального формування фінансових ресурсів регіону та визначенню потенційних можливостей їх нарощування присвятили свої праці іноземні й українські дослідники, зокрема, М. Бадида, М. Гапонюк, Н. Гура, І. Запатріна, Ю. Іванов, В. Куйбіда, В. Кузьомко, М. Кучерявенко, І. Лук'яненко, Ц. Огонь, В. Падалка, А. Поддєрьогін, А.-М. Шаванон.

Водночас, незважаючи на таку велику кількість ґрунтовних досліджень і наукових публікацій, що вийшли друком за останні 10–15 років, доводиться констатувати, що проблематику управління фінансовим потенціалом, із численними взаємозв'язками та взаємозалежностями, не було розкрито остаточно. Не вивчено, зокрема, зв'язок урбаністичних процесів з можливістю прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень щодо нарощування та раціонального використання фінансових ресурсів регіону.

Упевнені, що розроблення новітніх методик і підходів до з'ясування й оцінки фінансового потенціалу регіону дасть змогу підготувати практичні рекомендації щодо ефективного управління ним, зважаючи на урбаністичні тенденції в економіці. Отже, потреба розв'язання окресленого кола питань стала визначальною в обґрунтуванні актуальності теми дослідження, обумовила його мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Визначений напрямок дисертаційного дослідження є складовою частиною науково-дослідних робіт кафедри фінансів Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» на тему «Фінансова інфраструктура ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0107U001336) у

частині фінансового забезпечення місцевих органів влади достатнім обсягом фінансових ресурсів для виконання власних та делегованих повноважень і на тему «Макрофінансові стабілізатори в системі державного регулювання економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0113U004262) у частині використання фінансових інструментів для забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку регіонів. Дисертація також пов'язана з науково-дослідною роботою Національного університету державної податкової служби України на тему «Фінансовий механізм структурної перебудови економіки» (номер державної реєстрації 0107U011127), де здобувач був безпосереднім виконавцем підрозділу «Регіональні аспекти реалізації інноваційного потенціалу розвитку економіки».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження та комплексної оцінки фінансового потенціалу регіону, розроблення практичних рекомендацій з удосконалення управління фінансовим потенціалом на регіональному рівні в контексті фінансової децентралізації з урахуванням чинників урбанізації та обмеженості фінансових ресурсів.

Для досягнення визначеної мети було поставлено такі завдання:

- поглибити теоретико-методологічні підходи до розкриття сутності та економічної природи фінансового потенціалу регіону;
- установити взаємозв'язок складових елементів, що формують фінансовий потенціал, визначити економічні інтереси суб'єктів, які впливають на його формування;
- дослідити сутнісні ознаки та критерії визначення регіонального поділу, що впливає на формування та розміщення фінансового потенціалу країни;
- з'ясувати специфіку формування фінансового потенціалу на регіональному рівні як об'єкта управління за умов децентралізації фінансових відносин;
- проаналізувати розміщення фінансового потенціалу України та оцінити регіональні дисбаланси соціально-економічного розвитку;
- вивчити історичні та практичні аспекти регіональної асиметрії в соціально-економічному розвитку, установити зв'язок між рівнем розвитку регіону та його фінансовим потенціалом;
- здійснити прогнозування зміни фінансового потенціалу регіонів України з урахуванням можливостей досягнення економічної стабільності та динамічного економічного зростання на регіональному рівні;
- узагальнити практичний досвід фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів у розвинених країнах у контексті адаптації моделей фінансового вирівнювання та децентралізації фіскальних повноважень;
- визначити роль і значення фінансового вирівнювання у зменшенні диспропорцій соціального та економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць;
- виявити причинно-наслідковий зв'язок між темпами і характером урбанізаційних процесів у державі та рівнем фінансового потенціалу територіальних утворень;
- обґрунтувати рекомендації з удосконалення технології управління фінансовим потенціалом регіону з метою забезпечення його ефективного

формування та використання на рівні відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Об'єктом дослідження є фінансовий потенціал регіонів, засади його формування та використання для забезпечення фінансової спроможності реалізації регіональної політики.

Предмет дослідження — фінансові відносини між центральними, місцевими органами державної влади, економічними агентами в процесі формування, розміщення й використання фінансового потенціалу регіону за умов фіскальної децентралізації.

Методи дослідження. У процесі дослідження для одержання результатів щодо встановлення закономірностей і тенденцій формування та ефективного використання фінансового потенціалу регіону застосовано загальнонаукові методи дослідження та аналізу економічних процесів: наукової абстракції та морфологічного аналізу (для уточнення базових економічних категорій наукового дослідження); логічного узагальнення, порівняння та систематизації (для деталізації предмета дослідження); аналогій (у процесі порівняльного аналізу фінансового забезпечення місцевої інфраструктури в Україні та розвинених країнах світу); системно-структурного й багатофакторного аналізу (для визначення складових фінансового потенціалу регіону, а також елементів управління ним); методи кореляційно-регресійного аналізу, графічного й економіко-математичного моделювання (для встановлення взаємозв'язку між рівнем урбанізації в країні та основними макроекономічними параметрами розвитку); метод експертних оцінок, індексний метод і метод групувань (у процесі здійснення фінансової оцінки закономірностей регіонального розвитку та формування системи показників щодо його прогнозування); методи синтезу, індукції та дедукції (для обґрунтування пропозицій щодо нарощування та використання фінансового потенціалу регіону).

Методологічною та теоретичною базою дослідження слугували фундаментальні положення теорії фінансів, концептуальні засади сучасної економічної й фінансової науки, доробок провідних вітчизняних, іноземних учених і практиків у галузі державних і місцевих фінансів.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, що регулюють фінансову діяльність як на державному, так і на регіональному рівні, постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, Асоціації міст України, нормативно-методичні документи виконавчої влади державного, обласного, районного та міського рівнів, дослідження та статистичні дані McKinsey Global Institute, UN-Habitat, International Institute for Environment and Development, World Bank, інших національних та міжнародних економічних організацій і міжнародних фінансових інституцій, дані інформаційно-аналітичних бюлетенів, а також періодичні видання та наукові публікації українських та іноземних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні засад управління формуванням та використанням фінансового потенціалу регіону з урахуванням впливу урбанізаційних процесів та їх наслідків, розробленні практичних рекомендацій з подолання регіональних дисбалансів

соціально-економічного розвитку та розміщення фінансового потенціалу, спрямованих на підвищення фінансової спроможності місцевих органів влади.

Основними положеннями, які підтверджують наукову новизну дисертаційного дослідження, є такі:

уперше:

- запропоновано матричну структуру фінансового потенціалу регіону за рівнем та інституціональними формами поділу, на основі якої розроблено оптимізаційну модель комплексної оцінки сукупного фінансового потенціалу регіонів України та його складових по вертикалі та горизонталі;

- доведено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу залежність рівня фінансового потенціалу та соціально-економічного розвитку регіонів від урбанізаційних факторів, що дозволило аргументувати необхідність здійснення інфраструктурних інвестицій за двома напрямками: по-перше, для ліквідації наявних розривів у фінансовому забезпеченні, відновленні активів; по-друге, для нарощування інфраструктури у зв'язку зі зростанням у перспективі чисельності міського населення. Це дозволило обґрунтувати нову концепцію зростання ролі держави як регулятора процесів забудови, реконструкції, облаштування територій та підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості регіону та вдосконалення бюджетних відносин;

- запропоновано методику оцінки рівня регіональної асиметрії фінансового потенціалу регіону та його складових, що дало змогу встановити залежність між регіональною асиметрією соціально-економічного розвитку і рівнем фінансового потенціалу регіону;

удосконалено:

- дефініцію поняття «фінансовий потенціал регіону» як спроможність акумулювати фінансові ресурси за допомогою використання наявних дохідних джерел та формування сприятливого інвестиційного клімату із застосуванням фінансових інструментів з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку території, котра, на відміну від уже сформульованих визначень, дає можливість охопити потенційні обсяги фінансових ресурсів, що їх здатен акумулювати даний регіон.

- за допомогою методів кореляційно-регресійного аналізу здійснено кількісну оцінку поточного та перспективного сукупного фінансового потенціалу регіонів України та його складових — бюджетного потенціалу, фінансового потенціалу підприємств і фінансового потенціалу домогосподарств у регіональному розрізі, що дозволить врахувати залежність і вплив даних складових на стан соціально-економічного розвитку під час складання програмних бюджетних документів;

- методику оцінки фінансової стійкості регіону за допомогою використання інтегрального показника, до якого включено показники бюджетного покриття, частки трансфертів у місцеві бюджети (вилучення коштів до державного бюджету), податкової самостійності, відносної бюджетної забезпеченості. Розрахунки відповідних показників у регіональному розрізі дали змогу виявити причини нерівномірного соціально-економічного розвитку та запропонувати можливі способи усунення фіскальних диспропорцій;

набули дальшого розвитку:

- дефініція категорії «управління фінансовим потенціалом регіону» як системи принципів і методів розроблення й реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, використанням, контролем та оцінкою ефективності фінансового потенціалу регіону, що дають змогу досягти максимально ефективного використання фінансового потенціалу з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку території — законності, ефективності, пріоритетності, синхронності економічного розвитку, адаптації (або гнучкості), соціальної відповідальності, економічної безпеки та транспарентності;
- пропозиції щодо впровадження нових місцевих податків і зборів, що дозволить посилити вплив місцевих органів влади на податкову базу регіону та розширити власну фінансову базу для забезпечення місцевих потреб; напями зміцнення фінансового потенціалу підприємств місцевого господарства, які в першу чергу повинні забезпечити істотне нарощування фінансового потенціалу територіальних одиниць; щодо напрямів розвитку механізмів та інструментів залучення в регіони ресурсів на фінансових ринках, що дасть можливість створити сприятливий інвестиційний клімат в регіоні й забезпечити необхідні обсяги у фінансуванні;
- теоретико-методичні підходи до стратегічного управління регіонами з метою нарощування їхнього фінансового потенціалу, формування конкурентних переваг і підвищення атракційності регіону, що дозволить через відповідний комплекс механізмів і методів створити й запровадити комплексну систему управління, спрямовану на досягнення ключових інтересів територіальної громади — задоволення потреб населення та зміцнення економічного й фінансового потенціалу територій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульована в дисертації сукупність теоретико-методологічних положень формування та ефективного використання фінансового потенціалу регіону в комплексі формує підґрунтя для побудови цілісної системи оцінки фінансового стану та економіко-соціального розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Згадані положення доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які використані в практичній діяльності державними органами влади, фінансовими установами, організаціями та підприємствами, зокрема: Департаментом фінансової політики Секретаріату Кабінету Міністрів України — з метою здійснення оцінки впливу виконання видаткової частини бюджету на реалізацію завдань економічної і соціальної політики держави (довідка № 2301/13-02/0910 від 13.10.2014); Департаментом місцевих бюджетів Міністерства фінансів України — у процесі вдосконалення розподілу видаткових повноважень між органами влади центрального та місцевого рівнів і органами місцевого самоврядування, а також з метою формування моделі ефективного використання наявних фінансових коштів та залучення додаткових коштів на фінансування соціальної сфери на рівні державних соціальних стандартів (довідка № 017-104/96 від 9.09.2014); Фінансовим управлінням Державного управління справами Президента України — під час підготовки та впровадження документів (напрямок «Реформа міжбюджетних відносин»): створення механізмів для об'єднання ресурсів

місцевих бюджетів у рамках фінансово-організаційної кооперації на місцевому рівні; інвентаризація державних цільових програм, що виконуються за кошти місцевих бюджетів, і приведення їх у відповідність до наявних ресурсів; удосконалення систем моніторингу й оцінювання використання коштів, забезпечення зовнішнього аудиту місцевих фінансів, упровадження внутрішнього аудиту (довідка № 08/190 від 6.12.2012); Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку — для підготовки проекту Програми розвитку фондового ринку України на 2015–2017 рр. «Європейський вибір — нові можливості для прогресу та зростання» в частині пропозицій щодо стимулювання розвитку ринку цінних паперів органів місцевого самоврядування. (довідка № 20/02/17044/НК від 15.09.2014); Контрольно-ревізійним управлінням в Дніпропетровській області — щодо вдосконалення контролю за цільовим використанням бюджетних коштів (довідка № 04-33-01-12/ 3588 від 19.05.2011); Головним фінансовим управлінням Київської міської державної адміністрації — положення щодо підвищення ефективності виконання місцевих бюджетних програм враховано в процесі підготовки бюджету міста Києва на 2011 р. (довідка № 048-2-01/ 1218 від 6.10.2010), а також пропозиції щодо підвищення якості моніторингу та оцінки бюджетних програм міста Києва були враховані й використані для оцінки ефективності виконання міських цільових програм за 2011 рік та в процесі підготовки бюджету міста Києва на 2012 рік (довідка № 048-2-2-04 від 27.10.2011).

Практичне значення результатів дослідження підтверджується застосуванням теоретико-методологічних положень дисертації в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» під час викладання навчальних дисциплін «Фінанси», «Місцеві фінанси», «Бюджетна система», «Фінансовий ринок» (довідка від 28.05.2014).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням. Наукові положення, розробки, висновки і рекомендації, що виносяться на захист за результатами досліджень, одержані автором самостійно. Особистий внесок у наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведено окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення дисертації доповідались, обговорювались і дістали позитивної оцінки на 34 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: I Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування нової економіки XXI століття» (м. Дніпропетровськ, 17–19 грудня 2008 р.); IX Міжнародному науковому конгресі «Державне управління та місцеве самоврядування» (м. Харків, 26–27 березня 2009 р.); Круглому столі «Фінансова та банківська криза в Китаї та Україні» (м. Київ, 16–17 червня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Місто, регіон, держава: економіко-правові проблеми господарювання» (м. Донецьк, 12–13 листопада 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 26 листопада 2009 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості функціонування національних фінансових систем в умовах поглиблення глобалізаційних процесів» (м. Суха Струга (Польща), 17–21 лютого 2010 р.); Научно-практической конференции «Проблемы развития налоговой системы» (м. Іркутськ (Росія), 22–23 квітня 2010 р.); III Международной научно-

практической конференции «Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость» (м. Мінськ (Білорусь), 19–20 травня 2010 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Фінанси України» (м. Дніпропетровськ, 19–20 травня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Світова економічна кон'юнктура та міжнародна мобільність факторів виробництва» (м. Тернопіль, 16 вересня 2010 р.); Підсумковій науково-практичній конференції за міжнародною участю «Сучасна регіональна політика: формування, реалізація та розвиток публічної служби» (м. Одеса, 23 вересня 2010 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 6–8 жовтня 2010 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика фінансових перетворень в умовах посилення взаємозалежності національних економік» (м. Кельн (Німеччина), 14–18 грудня 2010 р.); II Всеукраїнській заочній науковій конференції «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 20–21 січня 2011 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку наукової думки» (м. Лондон (Великобританія), м. Київ (Україна), 31 січня – 7 лютого 2011 р.); Науково-практичній конференції за міжнародною участю «Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування» (м. Київ, 8 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (м. Львів, 19–21 травня 2011 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові та соціально-політичні проекти модернізації суспільства в умовах відновлення економічного зростання» (м. Люблін (Польща), 14–18 червня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції (XXIV Харківські політологічні читання) «Стратегії реформ і пошук політичного балансу в Україні» (м. Харків, 23–24 червня 2011 р.); Международной научно-практической конференции «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития» (м. Мінськ (Білорусь), 20–21 жовтня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України і регіонів» (м. Запоріжжя, 20–21 жовтня 2011 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансовий механізм структурної модернізації національної економіки» (м. Дубаї (Об'єднані Арабські Емірати), 5–7 березня 2012 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Бізнес та інновації у сучасному світі» (м. Луганськ, 9–10 квітня 2012 р.); III Международной научно-практической конференции «Финансовые рынки Европы и России. Устойчивость национальных финансовых систем: поиск новых подходов» (м. Санкт-Петербург (Росія), 18–19 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку сучасного міста» (м. Сімферополь, 25–27 квітня 2012 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: теорія та практика» (м. Київ, 12 жовтня 2012 р.); IV Международной научно-практической конференции «Современные финансовые рынки: стратегии развития» (м. Санкт-Петербург (Росія), 18–19 квітня 2013 р.); Юбилейна міжнародна науково-практическа конференція «Финансите и стопанската отчетност – състояние, тенденции, перспективы» (м. Свіштов (Республіка Болгарія), 25–26 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансування інноваційного розвитку України: стан, проблеми та перспективи» (м. Київ, 7 листопада 2013 р.); V Международной научно-практической конференции

«Архитектура финансов: стратегия взаимодействия финансового и реального секторов экономики» (м. Санкт-Петербург (Росія), 28–29 березня 2014 р.); The International Scientific and Practical Congress of Economists and Lawyers «Science engineering and economic paradigm of modern society» (м. Базель (Швейцарія), 25 червня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (м. Львів, 29–30 серпня 2014 р.); Международной научно-практической конференции «Проблемы современной экономики» (м. Новосибірськ (Росія), 5 вересня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку держави та регіонів» (м. Одеса, 17–18 жовтня 2014 р.).

Публікації. За ключовими положеннями дисертації опубліковано 63 наукові праці загальним обсягом 64,3 д.а., з них: 1 одноосібна монографія, 2 колективні монографії, 1 підручник, 3 навчальні посібники, 28 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз, 3 статті в періодичних іноземних виданнях, 21 – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст роботи становить 386 сторінок і містить 63 таблиці на 61 сторінці, 52 рисунки на 47 сторінках, 10 додатків на 22 сторінках. Список використаних джерел містить 714 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження та її актуальність, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет. Охарактеризовано методологічну базу, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, а також ступінь апробації.

У розділі 1 **«Теоретичні основи формування фінансового потенціалу регіону»** досліджено економічну природу та складові фінансового потенціалу, визначено його структуру та вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, розглянуто теоретичні концепції регіонального розвитку з урахуванням визначальної ролі фінансів у їх реалізації.

Функціонування та розвиток будь-якої економічної системи є можливими лише за наявності певного потенціалу цієї системи, перш за все фінансового потенціалу. Як свідчить аналіз наукової літератури, не існує єдиного підходу до тлумачення поняття «фінансовий потенціал», визначення його структури, принципів та методів його формування та використання. Тож на сьогодні поняття «фінансовий потенціал» і пов'язані з ним категорії, процеси й відносини потребують детального вивчення, аналізу, оцінки та розроблення рекомендацій щодо ефективного управління ним, особливо на регіональному рівні.

У дослідженні виявлено та проаналізовано чотири основних підходи до розуміння сутнісного змісту категорії «фінансовий потенціал регіону» (табл. 1).

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНІСНОГО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ»

№ з/п	Підхід	Сутність	Автори
1	Фінансово-ресурсний	Фінансовий потенціал розглядається як сукупність частини фінансових ресурсів, яка є в наявності в регіоні або може бути мобілізована з внутрішніх або зовнішніх джерел	І. Тішутіна, О. Каменєва, О. Вербиненко, А. Мельник, О. Конярова, О. Коломієць, Ю. Корчагін
2	Фінансово-економічний	До структури фінансового потенціалу включено не лише фінансові, а й економічні ресурси регіону, зокрема власність, природні ресурси тощо	В. Лексін, А. Швецов, Н. Яшина, С. Шумська, С. Зенченко
3	Фінансово-інвестиційний	Формування фінансового потенціалу розглядається як мобілізація фінансових ресурсів для забезпечення дальшого соціально-економічного розвитку та інвестиційних вкладень	Л. Толстолесова, О. Колчіна, К. Менькова, Р. Яруллин, Г. Галімова, Ж. Голодова, О. Чуканова, К. Осіпова
4	Бюджетно-фінансовий	Розглядає фінансовий потенціал як сукупність фінансових ресурсів місцевих бюджетів, територіальних одиниць, не включаючи ресурси інших економічних суб'єктів	М. Репченко, О. Фокіна, М. Бадида

Примітка: складено автором.

На основі аналізу основних підходів у дослідженні автором запропоновано розглядати фінансовий потенціал регіону як здатність фінансової системи регіону забезпечувати зростання та розвиток його економіки в довгостроковій перспективі за допомогою сукупності максимально доступних ресурсів, а також як умови (механізми й інструменти), що створюються державою, місцевою владою, приватними організаціями і домашніми господарствами регіону для формування, розподілу і використання цих ресурсів з метою досягнення визначених фінансових результатів.

Для аналізу складу фінансового потенціалу регіону використано три основні групи суб'єктів фінансових відносин: юридичні особи, що здійснюють свою господарську діяльність на території регіону; домогосподарства регіону; місцеві органи влади. Відповідно, основними складниками у складі фінансового потенціалу регіону є фінансові ресурси, що є в розпорядженні та управлінні місцевих органів влади, або бюджетний потенціал, фінансові ресурси господарських підприємств, установ і організацій різних форм власності й видів діяльності (або фінансовий потенціал підприємств регіону) та фінансові ресурси населення (фінансовий потенціал домогосподарств) (рис. 1).

Рис. 1. Склад фінансового потенціалу регіону

Необхідно визначити сутнісний зміст поняття «регіон», який також не має усталеного визначення та трактування ні в наукових працях, ні на рівні чинних законодавств різних країн. На основі вивчення та аналізу різних підходів автором пропонується трактувати регіон як частину території, котра характеризується стійкими фінансово-економічними зв'язками, спільністю виробничої й соціальної інфраструктури, а також специфічними природно-географічними, історичними, демографічними та національно-етнічними ознаками. Розвиток регіону можна визначити як режим функціонування регіональної системи, котрий забезпечує позитивну динаміку параметрів економічного життя завдяки стійкому і збалансованому відтворенню соціального, господарського, ресурсного та екологічного потенціалів території.

Таблиця 2

МАКРОРЕГІОНИ УКРАЇНИ, ЇХ ЦЕНТРИ ТА СКЛАД

Макрорегіон	Центр макрорегіону	Області, що входять до складу макрорегіону
Центральний	Київ	Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
Донецький	Донецьк	Донецька, Луганська
Західний	Львів	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька
Придніпровський	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська
Причорноморський	Одеса	Миколаївська, Одеська, Херсонська, Автономна Республіка Крим, м. Севастополь
Східний	Харків	Полтавська, Сумська, Харківська

Примітка: складено автором.

Політичні й економічні повноваження регіональних і місцевих органів влади та їхня здатність реалізувати ці повноваження багато в чому визначаються розмірами відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Зважаючи на досвід інших країн та беручи до уваги тенденції соціально-економічного розвитку окремих областей та їх угруповань, пропонуємо власне бачення укрупнених регіонів України, їхніх центрів та складу (табл. 2).

У процесі дослідження концепцій місцевого економічного розвитку автором сформульовані такі принципові положення: *по-перше*, головним цільовим орієнтиром усіх починань у сфері стратегічного планування комплексного розвитку територій має стати підвищення якості життя населення, яка не має бути нижчою за загальнодержавні стандарти; *по-друге*, розробляючи стратегічні цілі, заходи й механізми їх реалізації, слід зважати на ефективність використання фінансового потенціалу територій; *по-третє*, результативність використання фінансового потенціалу варто підкріплювати вірогідною інформацією про показники поступального руху в напрямку розвитку територіальних громад, що дає змогу орієнтуватись у соціально-економічній ситуації та приймати виважені обґрунтовані управлінські рішення. Оскільки головною метою функціонування державних і місцевих органів влади є підвищення рівня життя населення, вважаємо, що саме цей критерій слід покласти в підґрунтя процесу стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій.

У розділі 2 «Особливості формування та проблеми реалізації фінансового потенціалу регіонального розвитку» розглядаються інституціональні форми та інструменти мобілізації й розміщення фінансового потенціалу, визначаються

методологічні підходи до його оцінки та прогнозування, досліджується взаємодія органів центральної та місцевої влади у процесі формування та використання фінансового потенціалу.

Процес ефективного та щонайповнішого формування й реалізації фінансового потенціалу регіону дозволяє забезпечувати збалансований соціально-економічний розвиток регіону. Досягти такого формування та використання можливо лише за умови максимального залучення наявних та потенційних фінансових ресурсів, поряд зі стимулюванням такого залучення, а також ефективного розподілу та використання ресурсів. При цьому досягнення максимального обсягу та здійснення ефективного використання фінансового потенціалу регіону багато в чому залежать від ефективності управління фінансовим потенціалом, що передбачає його планування, формування, використання і здійснення контролю над прозорістю, цілеспрямованістю та ефективністю цих процесів.

Управління фінансовим потенціалом регіону полягає в цілеспрямованій діяльності регіональних органів влади щодо залучення та акумуляції фінансових ресурсів, достатніх для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку. Здійснюється управління фінансовим потенціалом регіону за допомогою використання фінансових механізмів, інструментів та методів впливу на його складові та джерела їх виникнення. Тож комплекс цих методів та інструментів залежить від складників фінансового потенціалу, їхньої сутності та природи, від ролі та місця фінансового потенціалу в соціально-економічному розвитку регіону.

Важливим блоком в управлінні фінансовим потенціалом регіону є його вартісна оцінка, що передбачає перш за все аналіз власних фінансових ресурсів та дальше виявлення потреб регіону у фінансових ресурсах. Роль такої оцінки для наступного ефективного формування та реалізації фінансового потенціалу обумовлена такими чинниками: *по-перше*, різними розмірами територій, кількістю населення, територіально-адміністративним складом та іншими економіко-географічними та демографічними факторами, що можуть суттєво впливати на формування фінансового потенціалу окремих регіонів; *по-друге*, різним рівнем економічного розвитку кожного регіону; *по-третє*, відповідними регіональними дисбалансами у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів.

Задля визначення сукупного фінансового потенціалу України потрібно проаналізувати динаміку формування його окремих складових на регіональному рівні.

Бюджетний потенціал регіону характеризує потенційну можливість акумулювання фінансових ресурсів у бюджеті відповідного рівня, при цьому він може розглядатись як реальна сума грошових коштів, котра може бути структурована та відповідно оцінена за джерелами одержання бюджетних доходів або методами мобілізації ресурсів у відповідний місцевий бюджет.

Для визначення бюджетного потенціалу розглянуто в динаміці основні статті доходів місцевих бюджетів у регіональному розрізі у 2006–2013 рр. (табл. 3).

**СКЛАДОВІ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ,
2006–2013 рр., млн грн**

Рік	Податкові надходження, млн грн	Неподаткові надходження, млн грн	Доходи від операцій з капіталом, млн грн	Цільові фонди, млн грн	Офіційні трансферти, млн грн	Сукупний бюджетний потенціал регіонів України, млн грн
2006	30931,55	4790,636	2663,551	1474,67	36029,14	75889,54
2007	44593,38	6441,072	4603,526	2710,74	48701,48	107050,2
2008	59281,4	7677,553	4577,061	2324,249	63583,17	137443,4
2009	59157,57	7759,077	2593,074	1525,96	63523,75	143812,6
2010	67575,56	8769,239	2556,275	1614,697	78881,34	159397,1
2011	73086,91	10915,85	1829,842	822,7389	94875,02	181530,4
2012	85852,03	12593,23	1754,321	571,5597	124459,6	225230,8
2013	85938,81	12646,34	1764,839	574,6767	125183,4	226108,1
Приріст	55 007 253	7855 699	–898 712	–899 993	89 154 296	150 218 542
Темп приросту 2006–2013 рр.	177,84	163,98	–33,74	–61,03	247,45	197,94

Примітка. Розраховано за даними Міністерства фінансів України.

Спостерігається стійка тенденція поступового підвищення протягом останніх 10 років питомої ваги офіційних трансфертів у сукупному обсязі бюджетного потенціалу регіонів з одночасним зниженням частки всіх інших складових, перш за все податкових надходжень. Це свідчить про зменшення фінансової самостійності регіонів і збільшення централізації надходжень і залежності бюджетного потенціалу місцевих органів влади.

Така ситуація певною мірою характерна майже для всіх регіонів України. Причому виходячи з аналізу даних щодо структури доходів бюджетів можна стверджувати, що бюджетний потенціал більшості регіонів України є трансфертозалежним, адже частка трансфертів у загальній структурі бюджетного потенціалу цих регіонів перевищує власні надходження.

Вагомим з погляду вартісної оцінки складником у структурі фінансового потенціалу є фінансові ресурси підприємств і організацій (табл. 4).

Як показують розрахунки фінансового потенціалу підприємств, спостерігається зниження власного капіталу в ресурсах підприємств та зростання поточних зобов'язань. За цих обставин відбувається певне зменшення платоспроможності, погіршення фінансового стану та стійкості українських підприємств. Отже, виникає загроза перспективам розвитку їхнього фінансового потенціалу, незважаючи на абсолютний приріст фінансового потенціалу підприємств України за ці роки в грошовому виразі.

**ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ У СКЛАДІ ФІНАНСОВОГО
ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ, 2006–2013 рр., млн грн**

Рік	Власний капітал, млн грн	Забезпечення наступних витрат і платежів, млн грн	Довгострокові зобов'язання, млн грн	Поточні зобов'язання, млн грн	Доходи майбутніх періодів, млн грн	Фінансовий потенціал підприємств малого бізнесу, млн грн	Фінансовий потенціал підприємств регіонів, млн грн
2006	648647,22	33798,24	170139,88	564807,36	10610,4	414379,58	1842382,69
2007	836016,58	47663,15	262006,1	720697,89	12952,48	614773	2494109,19
2008	884640,71	56576,57	413134,73	978834,87	14403,38	897834,94	3245425,19
2009	984737,8	61081,15	431421,67	1125026,64	16537,36	1057340,55	3676145,17
2010	1058531,02	70242,08	478634,32	1292451,04	16853,88	1180270,07	4096982,4
2011	1183997,41	83555,11	554787,96	1472614,9	24673,06	1356473,35	4676101,79
2012	1331997,09	95670,6	640780,1	1960418,58	32383,39	1724416,75	5785666,5
2013	1445660,84	101185,24	702916,35	2035610,3	35112,23	1875066,68	6195551,63
Приріст 2006–2013 рр., млн грн.	797013,62	67387	532776,47	1470802,94	24501,83	1460687,1	4353168,9
Темп приросту, 2006–2013, %	222,87 %	299,38 %	413,14 %	360,41 %	330,92 %	452,50 %	336,28 %

Примітка. Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Для прогнозування та аналізу перспектив підвищення або утримання загального фінансового потенціалу вважаємо за доцільне більш детально структурувати фінансовий потенціал підприємств залежно від джерел формування, виокремивши у складі фінансових ресурсів власні й запозичені кошти. До першої групи потрібно долучити власний капітал та забезпечення витрат наступних періодів, до другої — коротко- та довгострокові зобов'язання, а також доходи майбутніх періодів. На нашу думку, така структура уможливить щонайповнішу оцінку поточного стану та виявлення можливих перспектив розвитку фінансового потенціалу підприємств у окремому регіоні, а також з'ясування впливу цієї складової на фінансовий потенціал регіону загалом.

Як свідчать розрахунки, значний вплив на формування фінансового потенціалу домогосподарств справляє його бюджетна складова, тобто соціальні виплати та трансферти. При цьому якщо частка заробітної плати за останні роки знижувалася (з 45 % у 2007 р. до 42 % у 2013 р.), то частка соціальної допомоги та інших державних трансфертів у складі фінансового потенціалу домогосподарств залишалась на рівні усталених 36–37 %, досягнувши свого максимуму у кризовому 2009 р. Це дає підстави зробити висновок про те, що понад третина фінансового потенціалу домогосподарств регіонів України формується за бюджетні кошти.

У процесі аналізу фінансового потенціалу домогосподарств доречно, на наш погляд, включати до його складу заробітну плату, прибуток або змішаний дохід, соціальну допомогу та інші одержані трансферти і доходи від власності (табл. 5).

**ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ,
2006-2013 рр., млн. грн.**

Рік	Фінансовий потенціал домогосподарств України, 2006–2013 рр., млн грн				
	Заробітна плата, млн грн	Прибуток та змішаний дохід, млн грн	Соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти, млн грн	Доходи домогосподарств від власності, млн грн	Фінансовий потенціал домогосподарств, млн грн
2006	205120,00	69186,00	183900,00	13855,00	472061,00
2007	278968,00	95203,00	229040,00	20078,00	623289,00
2008	366387,00	131139,00	319683,00	28432,00	845641,00
2009	365300,00	129760,00	364572,00	34654,00	894286,00
2010	449553,00	160025,00	423741,00	67856,00	1101175,00
2011	529133,00	200230,00	469386,00	68004,00	1266753,00
2012	609394,00	224920,00	542781,00	80769,00	1457864,00
2013	639299,00	235958,00	569417,00	84732,00	1529406,00
Приріст 2006– 2013 рр., млн грн	434179,00	166772,00	385517,00	70877,00	1057345,00
Темп приросту, 2006–2013 рр., %	211,67 %	241,05 %	209,63 %	511,56 %	223,98 %

Примітка. Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Наші розрахунки свідчать про те, що в Україні під час відносного прискорення соціально-економічного зростання у 2006–2007 рр. темпи приросту фінансового потенціалу всіх трьох складових були майже на однаковому рівні — від 20 % до 30–35 % на рік. Проте у 2008 р. після настання фінансової кризи темпи формування фінансового потенціалу різко вповільнились. Якщо темпи формування фінансового потенціалу підприємств у післякризовому 2009 р. знизилися більше ніж удвічі порівняно з 2008 р., то зниження темпів приросту фінансового потенціалу домогосподарств та бюджетів перевищило 6 і 5 разів відповідно. Це, на наш погляд, є свідченням більшої вразливості фінансових потенціалів домогосподарств та місцевих органів влади порівняно з фінансовим потенціалом підприємств, який завдяки своїй структурі та специфіці формування є більш стійким до кризових явищ. Цей висновок також підтверджує той факт, що свого мінімального значення темпи приросту фінансового бюджетного потенціалу та потенціалу домогосподарств досягли вже у 2009 р., тобто наступного року після початку фінансової кризи, — 4,4 % та 5,8 % відповідно. Тим часом приріст фінансового потенціалу підприємств максимально знизився лише через рік, тобто у 2010 р. (табл. 6).

Можемо стверджувати, що саме останні роки були найбільш непростими для формування всіх складових фінансового потенціалу. Проте якщо підприємствам та місцевим органам влади вдалося дещо наростити темпи формування фінансового потенціалу, то в домашніх господарств ситуація була інша. Після підвищення у 2010 р. темпи зростання суттєво знизилися, а вже 2013 року зазнали історичного мінімуму.

Зважаючи на такі особливості окремих складових фінансового потенціалу, як підвищена вразливість і чутливість до зовнішніх факторів, а також різноспрямованість формування визначених складових, можемо зробити висновок

про існування регіональних особливостей у процесі формування фінансового потенціалу загалом і нарощування бюджетного потенціалу, потенціалу підприємств та домогосподарств зокрема.

Таблиця 6

**СКЛАДОВІ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ (млрд. грн.),
ТА ЇХ СЕРЕДНЬОРІЧНІ ТЕМПИ ПРИРОСТУ, 2006-2013 рр., %**

Рік	Фінансовий потенціал підприємств	Темп приросту, %	Фінансовий потенціал домогосподарств	Темп приросту, %	Бюджетний потенціал	Темп приросту, %	Фінансовий потенціал України	Темп приросту, %
2006	1842,4	×	472,1	×	75,9	×	2390,3	×
2007	2494,1	35,4	623,3	32,0	107,1	29,1	3224,4	134,9
2008	3245,4	30,1	845,6	35,7	137,4	22,1	4228,5	131,1
2009	3676,1	13,3	894,3	5,8	143,8	4,4	4714,2	111,5
2010	4097,0	11,4	1101,2	23,1	159,4	9,8	5357,6	113,6
2011	4676,1	14,1	1266,8	15,0	181,5	12,2	6124,4	114,3
2012	5785,7	23,7	1457,9	15,1	225,2	19,4	7468,8	122,0
2013	6195,6	7,1	1529,4	4,9	226,1	0,4	7951,1	106,5
Приріст 2006–2013	236,3	×	224,0	×	197,9	×	232,6	×

Примітка. Розраховано за даними Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України.

Для аналізу та поточної й перспективної оцінки фінансового потенціалу регіонів України варто розглянути формування та динаміку фінансового потенціалу, а також його складових на рівні окремих регіонів, які сформовані за географічною та економічною ознакою.

Дані щодо формування сукупного фінансового потенціалу у регіонах у 2006–2013 рр. (табл. 7) показують, що протягом усього періоду нарощування фінансового потенціалу відбувалось доволі повільними темпами. При цьому значних розривів або дисбалансів між досліджуваними регіонами не спостерігалось.

Для обрахунку прогностичних показників фінансового потенціалу макрорегіонів до 2018 р. використано метод середніх квадратів та розрахунковий тренд зростання. Імовірно, можна сподіватися, що сукупний фінансовий потенціал регіонів України в наступні п'ять років зросте на 4805,6 млрд грн (майже 65 %) та досягне рівня 12221 млрд грн. При цьому помітно більший темп приросту фінансового потенціалу очікується у Причорноморському та Західному регіонах — 68,2 % та 64,3 % відповідно. За умови збереження темпів формування фінансового потенціалу регіонів України протягом наступних чотирьох років у регіональній структурі сукупного фінансового потенціалу можна прогнозувати певні зміни, що не матимуть суттєвого системного характеру.

**СУКУПНИЙ ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ В РОЗРІЗІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ,
2006–2013 рр., млн грн.**

Рік	Україна	Центральний	Придніпров- ський	Причорно- морський	Західний	Донецький	Східний
2006	2390333,23	954829,10	358157,46	248857,37	242865,60	368181,80	217441,90
2007	3224448,39	1339896,67	449749,86	324420,50	324006,82	501004,08	285370,46
2008	4228509,62	1768920,91	600993,95	415297,61	419588,85	657983,95	365724,35
2009	5357554,52	1936560,50	723799,82	462043,02	453753,38	729060,52	409026,51
2010	5357554,52	2153675,00	810856,07	511802,84	508334,52	921770,73	451115,36
2011	6124385,16	2458485,96	878371,13	590822,67	593729,47	1074719,33	528256,60
2012	7468761,27	3012033,36	1073265,78	709880,77	714152,54	1322442,90	636985,91
2013	7951065,72	3214078,74	1144937,15	762736,10	751531,55	1402559,89	675222,28
Частка регіону, 2013 р, %	100,00	40,42	14,40	9,59	9,45	17,64	8,49
Приріст 2006–2013, млн грн	4726617,33	1874182,07	695187,29	438315,60	427524,73	901555,81	389851,82
Темп приросту, 2006–2013, %	146,59	139,88	154,57	135,11	131,95	179,95	136,61

Примітка. Розраховано за даними Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України.

Розділ 3 «Регіональні дисбаланси соціально-економічного розвитку та розміщення фінансового потенціалу» присвячено розгляду диспропорцій у розміщенні фінансового потенціалу та їх впливу на регіональний розвиток. Здійснено оцінку диференціації регіонів України за рівнем формування фінансового потенціалу та фінансової стійкості, розглянуто моделі фінансового вирівнювання в забезпеченні пропорційного розміщення фінансового потенціалу територій.

Для оцінки однорідності соціально-економічного розвитку регіону та фінансового потенціалу регіонів використано дворівневу модель. На першому етапі передбачається відбір абсолютних та відносних показників, а на другому — розраховуються характеристики варіації для дальшої оцінки асиметрії та аналізу її динаміки в різних регіонах України. У дослідженні запропоновано використовувати такі характеристики, як коефіцієнт варіації, зважений коефіцієнт варіації Вільямсона та індекс ентропії Тейла. Саме ці показники дають змогу оцінити регіональну нерівність та враховувати чисельність населення в досліджуваних регіонах (табл. 8).

Наші висновки щодо диференціації регіонів за рівнем формування фінансового потенціалу також підтверджують значення інших параметрів регіональної асиметрії — коефіцієнта варіації та коефіцієнта варіації Вільямсона, зваженого на частку населення у відповідному регіоні. По-перше, саме значення коефіцієнта варіації — більше ніж 0,33 — свідчить про неоднорідність сукупності, що вивчається. Тобто, як бачимо, значення коефіцієнта варіації протягом усіх років у періоді 2006–2013 рр. як мінімум удвічі перевищує зазначений поріг однорідності. Коректність розрахунків підтверджує коефіцієнт варіації Вільямсона, що також перевищує 70 %. При цьому, як видно з динаміки розвитку даних коефіцієнтів

протягом 2006–2013 рр., вони за рідким винятком зростали, що свідчить про підвищення рівня диференціації.

Таблиця 8

ПОКАЗНИКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ АСИМЕТРІЇ СУКУПНОГО ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ, 2006–2013 рр.

Регіон	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Україна, млн грн	2390333,23	3224448,39	4228509,62	4714243,75	5357554,52	6124385,16	7468761,27	7951065,72
Центральний, млн грн	954829	1339897	1768921	1936560	2153675	2458486	3012033	3214079
Придніпровський, млн грн	358157	449750	600994	723800	810856	878371	1073266	1144937
Причорноморський, млн грн	248857	324421	415298	462043	511803	590823	709881	762736
Західний, млн грн	242866	324007	419589	453753	508335	593729	714153	751532
Донецький, млн грн	368182	501004	657984	729061	921771	1074719	1322443	1402560
Східний, млн грн	217442	285370	365724	409027	451115	528257	636986	675222
Мін. значення, млн грн	217442	285370	365724	409027	451115	528257	636986	675222
Макс. значення, млн грн	954829	1339897	1768921	1936560	2153675	2458486	3012033	3214079
Розмах варіації, млн грн	737387	1054526	1403197	1527534	1702560	1930229	2375047	2538856
Стандартне відхилення, млн грн	279802	401852	533938	581093	645820	734847	905067	966879
Середнє значення, млн грн	398389	537408	704752	785707	892926	1020731	1244794	1325178
Коефіцієнт варіації	0,70	0,75	0,76	0,74	0,72	0,72	0,73	0,73
Коефіцієнт варіації Вільямсона	0,74	0,79	0,80	0,78	0,76	0,76	0,77	0,77
Коефіцієнт Тейла	7,133	7,099	7,070	7,057	7,042	7,028	7,007	7,003

Примітка. Розраховано за даними Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України.

У результаті використання даної моделі на прикладі регіонів України доведено, що в межах однієї країни часто спостерігаються об'єктивні та суб'єктивні диспропорції у фінансовому потенціалі окремих територій. При цьому розриви можуть набувати вельми суттєвих значень, що не можуть бути подолані самотійно без застосування зовнішніх механізмів вирівнювання. При цьому центральна влада повинна активно використовувати різноманітні інструменти фінансового вирівнювання для згладжування диспропорцій розвитку, яке може здійснюватися горизонтальним і вертикальним методами.

У розділі 4 «Урбанізаційні процеси як чинник впливу на фінансовий потенціал регіону» досліджуються світові тенденції урбанізаційних процесів та обґрунтовується необхідність їх фінансового забезпечення, аналізується вплив урбанізації на формування фінансового потенціалу регіонів України та визначаються фактори дії чинників урбанізаційних процесів на використання фінансового потенціалу регіону.

Урбанізаційні процеси у країнах, що розвиваються, потребують масштабних інфраструктурних інвестицій у двох напрямках: *перший* — ліквідація наявних

розривів, відновлення наявних активів; *другий* — розвиток і нарощування інфраструктури у зв'язку зі зростанням міського населення у перспективі. Основним джерелом фінансування зазначених видатків мають бути кошти місцевих бюджетів. Проте стандартних бюджетних доходів виявляється надто замало для покриття потреби в інвестиційному та поточному фінансуванні міст, що, у свою чергу, унеможлиблює необхідний розвиток інфраструктури та призводить до того, що фінансування інфраструктури у країнах, що розвиваються й очікують нарощування темпів урбанізації, залишається вкрай незадовільним.

Для аналізу впливу зміни чисельності міського населення на соціально-економічний розвиток автором визначено щільність регресійного зв'язку фактора зміни чисельності міського / сільського населення й обсягу виробленого валового регіонального продукту, обчислені відповідні коефіцієнти кореляції та детермінації, а також перевірена якість побудованої моделі за допомогою значень розподілу Фішера.

Рис. 3. Залежність ВРП від чисельності міського населення в регіонах України, 2013 р.

Виконані розрахунки доводять досить щільний зв'язок між рівнем валового регіонального продукту та кількістю міського населення — коефіцієнт кореляції цих факторів перебуває на стабільному рівні протягом усіх років (2007–2013) та максимально наближений до 1. Також на дуже високому рівні є коефіцієнт детермінації, що демонструє, яка частка варіації результативного показника пов'язана з варіацією факторного показника, тобто в нашому аналізі — частка зміни ВРП залежно від зміни кількості міського населення. Отже, зміна ВРП на 87-88 % залежить від зміни чисельності міського населення і на 12-13 % від інших факторів (рис. 2).

Аналогічним способом здійснено аналіз впливу урбанізаційних процесів на фінансовий потенціал регіону та його складові. Розрахунок параметрів регресійного зв'язку сукупного фінансового потенціалу регіонів та чисельності міського населення України показує наявність щільного зв'язку між цими факторами, адже коефіцієнт кореляції перевищує 70 % та починаючи з 2007 року постійно зростає, що є свідченням посилення впливу кількості міського населення на формування сукупного фінансового потенціалу. Аналогічна тенденція простежується в динаміці розвитку коефіцієнта детермінації, котрий зріс за досліджувальний період на 9 % та становив 59 % у 2013 р. При цьому перевірка критерієм Фішера підтверджує

статистичну значущість розробленої автором моделі та доводить той факт, що понад 50 % зростання сукупного фінансового потенціалу регіонів України залежить саме від зміни кількості міського населення. Отже, підтверджується наша гіпотеза про наявність потужного впливу урбанізаційних процесів в Україні на формування фінансового потенціалу регіону (рис. 3).

Рис. 3. Залежність зміни фінансового потенціалу від чисельності міського населення в Україні

Можемо констатувати важливу роль урбанізаційних процесів, що відображається у збільшенні кількості та частки міського населення, у формуванні фінансового потенціалу регіону, а також його складників — бюджетного потенціалу, фінансового потенціалу підприємств та фінансового потенціалу домогосподарств. При цьому найбільшу залежність від зміни кількості міського населення виявляє бюджетний потенціал, потім фінансовий потенціал домогосподарств і лише відтак — фінансовий потенціал підприємств регіону.

Щоб нівелювати нерівномірність у розвитку областей, яка відбивається в різній інтенсивності міграційних потоків, необхідно створити програму розбудови інфраструктури населених пунктів та забезпечити однакові стандарти життя в містах та сільській місцевості. Із цією метою потрібно розробити новий показник — депресивності територій, який би включав ще й соціальні та екологічні показники, а також показник потенціалу області. Також зазначимо, що саме ефективна регіональна політика здатна загальмувати міграцію населення до інших країн або до інших регіонів і забезпечити гармонійний розвиток територій країни.

У розділі 5 «**Основні напрями нарощування та ефективного використання фінансового потенціалу регіону**» визначено способи посилення впливу місцевих органів влади на податкову базу регіону, основи зміцнення фінансового потенціалу підприємств місцевого господарства, напрями розвитку механізмів та інструментів залучення в регіони ресурсів на фінансових ринках, напрями підвищення дієвості регіонального фінансового менеджменту в ефективному управлінні фінансовим потенціалом.

По вертикалі влади крім прав і обов'язків мають передаватись і фінансові ресурси в обсягах, достатніх для якісного виконання функцій органами місцевої влади, щоб вони могли ухвалювати компетентні рішення та звітувати перед мешканцями відповідної території, а також перед державою. Тому для розподілу владних повноважень між різними рівнями державного управління потрібно дотримуватися принципу доцільності, відповідно до якого виконання певної функції покладається на той рівень влади, що виконає її ліпше, ощадливіше й ефективніше.

Головним критерієм ефективності місцевої влади має бути результативність розв'язання місцевих проблем, насамперед з погляду максимального задоволення інтересів мешканців відповідної території. Саме в задоволенні цих потреб і полягає головна фінансова місія місцевих органів влади.

На сучасному етапі паралельно з децентралізацією виконавчих повноважень в Україні відбувається й бюджетна (фіскальна) децентралізація. Її головною метою є наділення реальними фінансовими повноваженнями базових бюджетів. Саме на цьому рівні для населення надаються соціальні послуги основоположного стандарту, і відповідно до проголошеного принципу субсидіарності саме на рівні бюджетів місцевого самоврядування мають задовольнятися найперші потреби громадян. На обласному ж рівні з бюджетів мають фінансуватися специфічні послуги, які можуть потенційно вплинути на всіх мешканців відповідної адміністративно-територіальної одиниці й виконання яких недоцільно та неефективно передавати на низовий рівень. При цьому, якщо децентралізація державних функцій і спричинила розширення бюджетних прав органів влади, однак, на жаль, не зачепила питань самостійного визначення ставок місцевих податків та зборів, їх переліку, можливості впровадження місцевими органами влади самооподаткування тощо.

Здійснивши кроки для впровадження самооподаткування та спеціального (місцевого) оподаткування, місцеве самоврядування дістане додатковий фінансовий важіль для забезпечення місцевих потреб, оскільки в ідеалі передбачається, що органи місцевого самоврядування повинні володіти правом на самостійне визначення істотних елементів місцевого оподаткування.

Місцеві запозичення в Україні мають стати вагомим джерелом наповнення дохідної частини місцевих бюджетів та важливим інструментом інвестиційно-інноваційного розвитку територій. Для цього необхідно впорядкувати відносини в даній сфері, що сприятиме становленню інституту місцевих запозичень як найдієвішого інструменту регулювання соціально-економічних процесів у країні. Створення і ґрунтовне забезпечення національної системи місцевих емісій — це шлях до широкого залучення іноземних інвестицій, і швидкої самоокупності й розвитку держави через розвиток регіонів.

Система менеджменту якості на основі міжнародних стандартів уможливить визначення підходів до побудови систем менеджменту якості органів місцевого самоврядування з урахуванням національної і місцевої специфіки з позицій законодавства, економіки, суспільних традицій, включаючи вимоги населення щодо якості послуг органів місцевого самоврядування, стандарти якості послуг і методи їх оцінки, структуру процесів для органів місцевого самоврядування, схеми їх виконання і показники ефективності тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове розв'язання наукової проблеми, що виявляється у формуванні теоретико-методологічних засад та механізму формування фінансового потенціалу регіону та обґрунтуванні напрямків його нарощування та ефективного використання на регіональному рівні в реалізації даного механізму.

Основні висновки виконаного дисертаційного дослідження полягають у такому:

1. Для визначення фінансового потенціалу в загальному вигляді можна використати такі підходи: фінансово-ресурсний, фінансово-економічний, фінансово-інвестиційний та бюджетно-фінансовий. На нашу думку, фінансовий потенціал регіону — це спроможність акумулювати фінансові ресурси за допомогою використання наявних дохідних джерел завдяки застосуванню відповідних фінансових інструментів з метою забезпечення фінансової стійкості та дальшого соціально-економічного розвитку відповідної території.

2. Розглядати фінансовий потенціал запропоновано в широкому та вузькому розумінні. У широкому — як здатність фінансової системи регіону забезпечувати зростання та розвиток його економіки в довгостроковій перспективі за допомогою сукупності максимально доступних ресурсів, а також як умови (механізми й інструменти), що створюються державою, місцевою владою, приватними організаціями і домашніми господарствами регіону для формування, розподілу і використання цих ресурсів з метою досягнення визначених фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення, а отже, соціального розвитку. У вузькому розумінні — як сукупність фінансових ресурсів, що залучаються суб'єктами фінансової системи, необхідних для забезпечення простого відтворення і підвищення якості життя в регіоні (тобто йдеться саме про використовуваний потенціал).

3. Згідно з проведеними аналізом якісна структура фінансового потенціалу регіону складається з бюджетного потенціалу регіону, фінансового потенціалу підприємств регіону та фінансового потенціалу домогосподарств. Кожен з даних складників має структуру другого рівня, яка охоплює різноманітні джерела формування фінансових ресурсів відповідного суб'єкта фінансових відносин.

4. Розроблено матричну структуру сукупного фінансового потенціалу регіонів України, склад якого по горизонталі складається із сукупного бюджетного потенціалу, сукупного фінансового потенціалу підприємств регіону та сукупного фінансового потенціалу домогосподарств, а по вертикалі вміщує сукупні фінансові потенціали всіх регіонів. Згідно з оцінкою територіальної організації в Україні виявлено невідповідність кількості областей в Україні критерію NUTS (Класифікації адміністративно-територіальних одиниць), розробленому ЄС для фінансової підтримки розвитку регіонів. За результатами дослідження оптимальнішою чисельністю мешканців на рівні регіону є 5–7 млн осіб, на рівні району — 200–500 тис., на рівні територіальної громади — не менш як 5–7 тис., що дозволяє досягати оптимального поєднання централізації та децентралізації управління, деконцентрації, делегування і передавання максимально можливого обсягу повноважень та фінансових ресурсів на рівень місцевого самоврядування. Зважаючи на це та на основі аналізу наявних підходів та класифікацій регіонів та їх угруповань запропоновано власний підхід до розуміння та формування регіонів України, у межах якого виділено кластери областей, сформовані за географічною та економічною ознакою, а саме: Центральний, Придніпровський, Причорноморський, Західний, Донецький, Східний.

5. Проведений аналіз ключових напрямів сучасних теорій і моделей регіонального соціально-економічного розвитку дає підстави для кількох гіпотез

щодо ролі фінансового потенціалу в соціально-економічному розвитку регіону: *по-перше*, соціально-економічний розвиток регіону ґрунтується на реальних та потенційних ресурсах — трудових, фінансових, виробничих тощо; *по-друге*, головну роль у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону через формування фінансового потенціалу відіграють фактично та перспективно фінансові ресурси «полюсів зростання», до яких належать перш за все провідні підприємства, їх об'єднання та відповідні галузі, притаманні тому чи іншому регіону; *по-третє*, фінансовий потенціал регіону являє собою потенційну агреговану конкурентну перевагу того чи іншого регіону, а отже, є фактором його дальшого соціально-економічного розвитку.

6. Значна диференціація рівнів соціально-економічного розвитку регіонів України призводить до нерівномірності формування та відповідної концентрації бюджетного потенціалу, фінансового потенціалу підприємств та домогосподарств, що відбивається на формуванні податкової бази, нерівномірності в розміщенні закладів соціально-культурної сфери на території країни та споживачів конкретних послуг, значних розривах у рівнях податкоспроможності та відповідного бюджетного забезпечення на одну особу в розрізі регіонів тощо. За таких умов спостерігається досить сильне розшарування регіонів за рівнем фінансового потенціалу, що формується зокрема під впливом держави, що прагне забезпечити зростання і розвиток усього суспільства, підтримати однорідність територіального розвитку та запобігти виникненню кризових явищ в окремих регіонах. При цьому державні заходи з подолання регіональних диспропорцій у різних країнах мають варіюватися — від дотаційних до непрямого державного регулювання, що передбачає в тому числі державні закупівлі й цільові інвестиції.

7. Для оцінки наявних диспропорцій у соціально-економічному розвитку, а також у формуванні та концентрації фінансового потенціалу регіону доведено доцільність використання математично-статистичної моделі двох рівнів, першим з яких є вибір показників, за якими оцінюватиметься рівень асиметрії, а другим — розрахунок показників, оцінка та аналіз наявних диспропорцій. Виходячи з результатів аналізу, а також висновків щодо відмінностей регіонів за кількістю населення та впливу цієї кількості на рівень соціально-економічного розвитку та фінансового потенціалу регіону найбільш доцільною є оцінка показників, що враховують вплив кількості населення досліджуваного регіону, а саме: зважений коефіцієнт варіації Вільямсона та індекс ентропії Тейла.

8. Урбанізація, що вважається пов'язаною здебільшого із соціально-демографічними процесами, на сьогодні перетворилася на багатоаспектне явище, що охоплює соціально-економічні, демографічні, політичні, екологічні, етнокультурні, географічні та інші складові. При цьому темпи і характер урбанізації залежать від рівня економічного розвитку та фінансового потенціалу певного регіону або країни. Тимчасом як у економічно розвинених країнах зростаюча урбанізація перебуває під контролем влади з метою забезпечення більш-менш рівномірного розвитку міст і регіонів, у країнах із низьким рівнем розвитку урбанізація й далі залишається неконтрольованою, що не тільки не розв'язує соціальних проблем, а ще більше загострює їх. Головна причина — це те, що урбанізаційні процеси потребують масштабних інфраструктурних інвестицій, по-перше, з метою ліквідації наявних розривів і відновлення наявних активів, по-друге, для розвитку та нарощування

інфраструктури у зв'язку зі зростанням чисельності міського населення у перспективі.

9. Кризовий фінансовий стан комунального господарства України вимагає значних фінансових вкладень, здійснити які за кошти державного або місцевих бюджетів на даному етапі неможливо. Підвищення тарифів за комунальні послуги не розв'яже проблеми, оскільки населення України через низьку платоспроможність не в змозі оплачувати повну вартість послуг, що надаються. Отже, створення місцевих інвестиційних фондів, джерелом наповнення яких могли б бути кошти від приватизації об'єктів комунальної власності, від продажу об'єктів незавершеного будівництва, проведення тендерів на право оренди нежитлових приміщень, здатне стати одним з варіантів розв'язання проблеми фінансування житлово-комунального господарства.

10. В управлінні територіально-адміністративними одиницями конче треба зважати на те, що території поступово, але невпинно втягуються в процес боротьби за населення, ресурси, інвестиції та ін. В Україні вже найближчим часом має відбутись перехід на маркетингове управління територіями з метою збереження їхнього маркетингового потенціалу та нарощування конкурентних переваг. Дальші наукові розробки з цієї проблематики мають неабиякий потенціал для підвищення фінансової потужності місцевих громад, для поліпшення якості послуг, що надаються, для зростання добробуту, стійкого економічного та соціального розвитку. Адже за такого підходу ми здобудемо комплекс механізмів та методів, що дадуть змогу створити та запровадити комплексну систему управління. Розроблення та імплементація цього комплексу дасть можливість, з одного боку, максимально наблизитися до застосування «бізнес-моделей» у місцевому управлінні, а з другого — мінімізувати розрив між інтересами влади та населення. Завдяки цьому можна буде переорієнтувати владні управлінські рішення на ключові інтереси громадськості: задоволення потреб у якісних послугах, урахування соціальної компоненти, справедливості та відповідальності, зміцнення економічного та фінансового потенціалу територій.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ, ЩО ВІДТВОРЮЮТЬ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, підручники, навчальні посібники:

1. *Буряченко А.Є.* Фінансовий потенціал регіонального розвитку / А.Є. Буряченко // : монографія. – К. : КНЕУ, 2013. – 342 с. – (19,2 д.а.). (рецензія: Черніченко Г.О. Фінансові складові соціально-економічного розвитку регіонів // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 123–124).
2. *Буряченко А.Є.* Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій / А.Є. Буряченко // Аспекти соціально-економічного розвитку транзитивної економіки. / Колект. монографія (Частина 1) – Умань: Видавець «Сочінський», 2011. – С. 263-279. – (1,0 д.а.).
3. *Буряченко А.Є.* Регіональні аспекти реалізації інноваційного потенціалу розвитку економіки / А.Є. Буряченко // Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: монографія. - Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. – С. 586-590. – (0,5 д.а.).

4. Місцеві фінанси: Навч. - метод. посібник для самост. вивч. дисц. / М.А. Гапонюк, А.Є.Буряченко, В.П. Яцюта [та ін.] – К.: КНЕУ, 2008. – 265 с. – 15,8 д.а., особисто автору – (2,7 д.а.), розділ: 2 «Методичні поради з вивчення тем курсу (теми 5-12)» – С. 53-141 та розділ 6 «Активізація процесу навчання» – С. 223-225 .

5. Місцеві фінанси у схемах і таблицях : навч. посіб. / [М.А. Гапонюк, А.Є.Буряченко, В.П. Яцюта та ін.] – К.: КНЕУ, 2010. – 600 с. – (35,3 д.а.), особисто автору – (8,1 д.а.), розділи: «5. Фінансове вирівнювання та бюджетне регулювання» – С. 56-69, «6. Бюджетний процес на місцевому рівні» – С. 70-87, «10. Фінансова політика місцевих органів влади» – С. 160-174, «11. Управління місцевими фінансами в Україні» – С. 175-184, «12. Світовий досвід організації місцевих фінансів» – С. 185-201.

6. Бюджетна система : підруч. – К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 с. – 33,4 д.а., особисто автору – (3,7 д.а.), розділ 5 «Міжбюджетні відносини та бюджетне вирівнювання». – С. 128-159.

7. «Економіка II» : навч. посіб. / [О.М. Комяков, А.Є. Буряченко, М.І. Диба та ін.] - К.: КНЕУ, 2013. - 187 с. – (11,7 д.а.), особисто автора – (2,0 д.а.), блок по дисципліні: «Фіскальна політика (розділ 1-6)» – С. 64-88.

У наукових фахових виданнях:

8. *Буряченко А.Є.* Світовий досвід випуску муніципальних позик / А.Є. Буряченко // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 8. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 128-134. – (0,4 д.а.).

9. *Буряченко А.Є., Палій М.П.* Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів / А.Є. Буряченко // Фінанси України. – 2003. - №8. – С. 13-18. – (0,4 д.а.), особисто автору – (0,2 д.а.), запропоновано напрями реформування видаткової частини місцевих бюджетів.

10. *Гапонюк М.А., Буряченко А.Є.* Теоретичні аспекти реструктуризації місцевих фінансів в Україні / М.А. Гапонюк, А.Є. Буряченко // Фінанси, облік і аудит: Наук. зб. – Вип.1 – К.: КНЕУ, 2003. – С. 35-47. – (0,6 д.а.), особисто автору – (0,3 д.а.), запропоновано напрями формування механізму дієвості місцевих фінансів.

11. *Буряченко А.Є.* Економічна ефективність здійснення казначейського контролю / А.Є. Буряченко // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 15. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 173-183. – (0,6 д.а.).

12. *Буряченко А.Є.* Проблемні питання розробки й впровадження фінансової політики на місцевому рівні / А.Є. Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 7-8. – С.3-9. – (0,6 д.а.).

13. *Буряченко А.Є.* Переваги та недоліки боргового фінансування місцевих потреб / А.Є.Буряченко // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – Вип.13. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 14-20. – (0,5 д.а.).

14. *Буряченко А.Є.* Підходи до визначення фінансового нормативу бюджетної забезпеченості / А.Є.Буряченко // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 22. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 225-230. – (0,4 д.а.).

15. *Буряченко А.Є.* Бюджетний федералізм як принцип побудови фінансів місцевого самоврядування в розвинутих країнах / А.Є.Буряченко // Вчені записки: Зб. наук. праць. Вип. 11. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 83-89. – (0,6 д.а.).

16. *Буряченко А.Є.* Гармонізація бюджетних взаємовідносин / А.Є.Буряченко // Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования: в 2-х т. Т.1 : сб. науч. тр., / НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований. – Донецк : изд-во «Ноулидж», 2009. – С.102-107. – (0,4 д.а.).
17. *Буряченко А.Є.* Оптимізація структури дотування місцевих бюджетів / А.Є.Буряченко // Формування ринкової економіки : – К. : КНЕУ, 2009. – С. 134-137. – (0,3 д.а.).
18. *Буряченко А.Є.* Місцевий маркетинг у прийнятті управлінських рішень / А.Є.Буряченко // Маркетинг в Україні. – 2009. - № 4 (56). – С. 32-36. – (0,6 д.а.).
19. *Буряченко А.Є.* Стан і перспективи фінансової взаємодії бюджетів / А.Є.Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2009. – № 9-10. – С.34-39. – (0,6 д.а.).
20. *Буряченко А.Є.* Самооподаткування як резерв зростання доходів бюджетів місцевого самоврядування / А.Є.Буряченко // Фінанси України. – 2009. - № 2 (159). – С. 44-51. – (0,5 д.а.).
21. *Буряченко А.Є.* Проблематика та способи вдосконалення фінансування комунальної сфери / А.Є.Буряченко // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 24. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 245-251. – (0,4 д.а.).
22. *Буряченко А.Є.* Децентралізація соціальних зобов'язань держави / А.Є.Буряченко // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Вип. 23. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 373-381. – (0,5 д.а.).
23. *Буряченко А.Є.* Фінансово-правові засади бюджетного розмежування / А.Є.Буряченко // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Вип. 24. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 346-355 – (0,5 д.а.).
24. *Буряченко А.Є.* Підвищення рівня фінансування благоустрою територій / А.Є.Буряченко // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – Вип.16. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 32-42.– (0,6 д.а.).
25. *Буряченко А.Є.* Впорядкування міжбюджетних фінансових потоків / А.Є.Буряченко // Вчені записки: Зб. наук. праць. Вип. 12. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 160-165. – (0,5 д.а.).
26. *Буряченко А.Є.* Фінансові можливості розвитку місцевого господарства / А.Є.Буряченко // Формування ринкової економіки : Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 230-238. – (0,5 д.а.).
27. *Буряченко А.Є., Славкова А.А.* Підвищення ефективності податкового контролю шляхом активізації непрямих методів визначення податкових зобов'язань / А.Є.Буряченко, А.А. Славкова // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – Вип.18. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 34-53. – (1,0 д.а.), особисто автору – (0,5 д.а.), обґрунтовано можливість використання непрямих методів визначення податкових зобов'язань у роботі ДПС України.
28. *Буряченко А.Є.* Історія практичного застосування норм спеціального місцевого оподаткування / А.Є.Буряченко // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Вип. 25. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 457-467. – (0,6 д.а.).
29. *Буряченко А.Є.* Волатильність економічного розвитку регіону від впливу внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів / А.Є.Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 1-2. – С.15-22. – (0,7 д.а.).

30. *Буряченко А.Є.* Використання іноземного досвіду фінансування місцевої інфраструктури / А.Є.Буряченко // Вчені записки: Зб. наук. праць. Вип. 14. Ч. 1. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 218-224. – (0,7 д.а.).

31. *Буряченко А.Є.* Параметри аналізу регіональних диспропорцій та регулювання соціально-економічного розвитку територій / А.Є.Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 12. – С. 15-21. – (0,7 д.а.).

32. *Буряченко А.Є.* Урбанізація в контексті фінансового, демографічного та соціального розвитку / А.Є.Буряченко // Вчені записки : зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2013. № 15. – С. 79-91. – (1,1 д.а.).

33. *Буряченко А.Є.* Урбанізаційні фактори економічного росту / А.Є.Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 7-8. – С.13-25. – (1,2 д.а.).

34. *Буряченко А.Є.* Формування концепції комплексного регіонального розвитку / А.Є. Буряченко // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Вип. 29. – К.: КНЕУ, 2013. – С. 78-93. – (1,2 д.а.).

35. *Буряченко А.Є.* Соціальна інфраструктура у системі управління місцевим розвитком / А.Є.Буряченко // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 7. – С. 77-88. – (1,0 д.а.).

У зарубіжних періодичних наукових виданнях та наукових виданнях України, що зареєстровані в міжнародних наукометричних базах:

36. *Буряченко А.Є.* Короткотермінові позички як інструмент оперативного бюджетного регулювання / А.Є.Буряченко // Фінанси України. (IBSS). – 2010. - № 3 (172) – С. 22-29. – (0,6 д.а.).

37. *Buriachenko A.* Nature and Mechanisms of State Fiscal Policy / A. Buriachenko // Narodnostopanski Arhiv. – Svishtov, Year LXVI, Book 4-2013, P. 51-59. – (0,5 д.а.).

38. *Гапонюк Н.А., Буряченко А.Е.* Инновационные направления регионального развития / Н.А. Гапонюк, А.Е. Буряченко // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Экономика и управление. – 2014. – № 1. – С. 40-47. – (0,8 д.а.), особисто автору – (0,4 д.а.), обґрунтовано необхідність використання інноваційних інструментів у регіональному фінансовому менеджменті.

39. *Буряченко А. Є., Логвінов П. В.* Витоки та успішний досвід використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі / А. Є. Буряченко, П. В. Логвінов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» (РІНЦ). : збірник наукових праць. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 89–94. – (0,6 д.а.), особисто автору – (0,3 д.а.), здійснена узагальнена класифікація основних методів ПЦМ та напрями їх успішного використання в Україні.

40. *Buriachenko A., Geraymovych L.* International Experience With Urban Infrastructure Development Financing / A. Buriachenko, L. Geraymovych // International Economic Policy. (Index Copernicus, UlrichsWeb, DRJI, SIS, OAJI, Research Bible, Cite Factor, EBSCO). – 2014. - № 1(20). – Р. 101-124. – (1,2 д.а.), особисто автору - (0,6 д.а.), запропоновано механізми фінансового забезпечення розвитку місцевої інфраструктури.

41. *Буряченко А.Є.* Функціональна децентралізація та вдосконалення системи бюджетних відносин / А.Є.Буряченко // Фінанси України. (IBSS). – 2014. - № 2 – С. 17-27. – (0,8 д.а.).

42. *Buriachenko A.* Medium-term planning and budgeting at a local level / A. Buriachenko // Business Management. – Tsenov Academic Publishing House, Svishtov. – 2014. - № 3. - Р. 53-77. – (1,1 д.а.).

В інших виданнях:

43. *Буряченко А.Є.* Альтернативи на ринку комунальних послуг / А.Є. Буряченко // Проблеми формування нової економіки ХХІ століття / I Міжнародна науково-практична конференція : Збірник наукових праць. – Том 1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – С. 12-14. – (0,2 д.а.).

44. *Buryachenko A.* Financial support utilities in Ukraine / A. Buryachenko // Фінансова та банківська криза в Китаї та Україні: матеріали круглого столу; 16-17 червня 2009 р. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 47-52. – (0,4 д.а.).

45. *Буряченко А.Є.* Вплив міжбюджетних відносин на фінансову поведінку органів місцевого самоврядування / А.Є. Буряченко // Особливості функціонування національних фінансових систем в умовах глобалізаційних процесів: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції: в 2 ч. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – Ч.1, - С. 88-91. – (0,2 д.а.).

46. *Буряченко А.Е.* Налоговые поступления в структуре доходов местных бюджетов Украины / А.Е. Буряченко // // Налоговая система: современное состояние и перспективы развития: материалы междунар. науч. – практ. конф., г. Иркутск, 22-23 апр. 2010 г. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2010. – С. 15-22. – (0,6 д.а.).

47. *Буряченко А.Е.* Распределение функций органов местной власти между уровнями управления / А.Є. Буряченко // Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость : материалы III Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 19-20 мая 2010 г.) : в 2 т. – Минск : БГЭУ, 2010. – Т. 1. – С. 164-166. - (0,2 д.а.).

48. *Буряченко А.Є.* Оцінка бюджетних програм орієнтованих на результат / А.Є. Буряченко // Сучасна регіональна політика: формування, реалізація та розвиток публічної служби : матеріали та рекомендації підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. участю. 23 верес. 2010 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. – С. 8-10. – (0,2 д.а.).

49. *Buryachenko A.* Identification of components of region's financial potential and methods of its administration / A. Buryachenko // Theory and practice of financial transformations in the conditions of interdependence strengthening of national economics: materials of the fourth international scientific and practical conference/ - Irpin; National University of State Tax Service of Ukraine, 2010/ - Р. 13-15. – (0,2 д.а.).

50. *Буряченко А.Є.* Принципи організації комунальної інфраструктури / А.Є. Буряченко // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури : Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. - Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. - С. 123-124. – (0,2 д.а.).

51. *Buryachenko A.* Financial challenges of local economy in Ukraine / A. Buryachenko // Ökonomische Weltkonjunktur und die internationale Mobilität der Produktionsfaktoren // Wissenschaftliche Beiträge der internationalen wissenschaftlich-

praktischen Konferenz (16. September 2010, Ternopil) / Herausgegeben von S.Yuriy, U. Broll u.a., - Ternopil: «Vector». – 2011. – P. 25-33. – (0,6 д.а.).

52. *Буряченко А.Є.* Прогнозування грошових потоків за офіційного фінансування / А.Є. Буряченко // Актуальні проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування: Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (08.04.2011) - К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, у 2-х частинах, Ч.2, 2011. - С. 62-63. – (0,2 д.а.).

53. *Буряченко А.Е.* Основы социально-экономического развития региона / А.Е. Буряченко // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития: материалы XII Междунар. науч.конф. (Минск, 20-21 окт. 2011 г.). В 3 т. Т.3 – Минск : НИЭИ М-ва экономики Респ. Беларусь, 2011. – С.98-99. – (0,2 д.а.).

54. *Буряченко А.Є.* Удосконалення територіальної організації місцевого самоврядування в Україні / А.Є. Буряченко // Соціально-економічний розвиток України і регіонів : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції 20-21 жовтня 2011 р. - Запоріжжя : КПУ, 2011. - С. 175-177. – (0,2 д.а.).

55. *Буряченко А.Є.* Моніторинг виконання місцевих бюджетних програм // Науковий вісник національного університету державної податкової служби (економіка, право) :– Ірпінь, 2011. - №1 (52). – С.105-113. – (0,6 д.а.).

56. *Buryachenko A.* Financial mission of local authorities / A. Buryachenko // Modern trends in scientific through development: Economic science / All-Ukraine Academic Union of specialist for professional assessment of scientific research and pedagogical activity – Odessa: InPress, 2011. – P. 149-151. – (0,5 д.а.).

57. *Буряченко А.Є.* «Паспорт області» та фінансові показники розвитку регіону / А.Є. Буряченко // Бізнес та інновації у сучасному світі : матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф., 9-10 квітня 2012 року, м. Луганськ. - Луганськ : Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2012. - С. 83-85. – (0,1 д.а.).

58. *Буряченко А.Е.* Фискальные инструменты регионального развития / А.Е. Буряченко // Финансовые рынки Европы и России. Устойчивость национальных финансовых систем: поиск новых подходов: сборник материалов III Международной научно-практической конференции. 18-19 апреля 2012 года. В двух частях. Часть II. - СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2012. - С. 156-159. – (0,2 д.а.).

59. *Буряченко А.Є.* Забезпечення розвитку міст за відсутності муніципальної влади / А.Є. Буряченко // Стратегія розвитку сучасного міста (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 25-27 квітня 2012 р., Сімферополь - Сімферополь: Кримський інститут бізнесу УЕУ, 2012. - С. 16-18. – (0,2 д.а.).

60. *Буряченко А.Е.* Рост городов и государственная поддержка их социально-экономического развития / А.Е. Буряченко // Современные финансовые рынки: стратегии развития : сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. 18-19 апреля 2013 года. - СПб. : Изд-во СПбГЭУ, 2013. - С. 111-113. – (0,2 д.а.).

61. *Буряченко А.Е.* Социально-экономическое развитие региона: теоретические и методические основы исследований / А.Е. Буряченко // Финансите и стопанската отчетност - състояние, тенденции, перспективи / Юбилейна международна научнопрактическа конференция, 25-26.10.2013 г., гр. Свищов, Р България. Сборник доклади, Том 1. - С. 186-192. – (0,6 д.а.).

62. *Буряченко А.Є.* Соціальна нерівність як об'єкт регуляторного впливу місцевих бюджетів / А.Є. Буряченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності», 21-23 листопада 2013 р. - Кременчук. - С. 16-17. – (0,1 д.а.).

63. *Буряченко А.Є.* Бюджетна децентралізація та чинники економічного розвитку / А.Є. Буряченко // Економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку держави та регіонів : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17-18 жовтня 2014 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку» - У 2-х частинах. – О. : ЦЕДР, 2014. – С. 51-54. – (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Буряченко А. Є. Фінансовий потенціал соціально-економічного розвитку: регіональний вимір. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – фінанси, грошовий обіг і кредит. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2015.

Дисертація присвячена поглибленню теоретико-методологічних засад формування фінансового потенціалу, його зв'язку із соціально-економічним розвитком регіону та впливу урбанізаційних процесів на цей процес.

Проведено узагальнення теоретичних засад визначення та структуризації фінансового потенціалу в контексті регіонального розвитку. Досліджено економічну природу та складові фінансового потенціалу регіону. Розглянуто теоретичні концепції регіонального розвитку, встановлена визначальна роль фінансів в їх реалізації. Запропоновано матричну структуру фінансового потенціалу, визначено її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів.

Розглянуто основні напрями нарощування й ефективного використання фінансового потенціалу регіону. Запропоновано дієві кроки щодо посилення впливу місцевих органів влади на податкову базу регіону, визначено основи зміцнення фінансового потенціалу підприємств місцевого господарства.

Ключові слова: фінансовий потенціал, регіональний розвиток, урбанізація, місцеве самоврядування, місцеві фінанси, регіональна асиметрія, фіскальна децентралізація, фінансове вирівнювання, фінансова стійкість.

АННОТАЦИЯ

Буряченко А. Е. Финансовый потенциал социально-экономического развития: региональное измерение. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – Финансы, денежное обращение и кредит. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, 2015.

Диссертация посвящена углублению теоретико-методологических основ формирования финансового потенциала, его связи с социально-экономическим развитием региона и влияния урбанизационных процессов на этот процесс.

Осуществлен обобщенный анализ теоретических основ определения и структуризации финансового потенциала в контексте регионального развития. Проанализирована экономическая природа и составляющие финансового потенциала региона, изучены теоретические концепции регионального развития и определяющая роль финансов в их реализации. Предложена матричная структура финансового потенциала, доказано влияние его составляющих на социально-экономическое развитие регионов.

Определены основы институциональных форм и инструментов мобилизации и размещения финансового потенциала. Сформулированы методологические подходы к оценке и прогнозированию объема финансового потенциала региона. Установлены пути взаимодействия органов центральной и местной власти в процессе формирования и использования финансового потенциала.

Выполнена комплексная стоимостная оценка составляющих финансового потенциала регионов Украины в вертикальном и горизонтальном измерении. Выявлены тенденции, особенности и противоречия при формировании и эффективном использовании финансового потенциала, обусловленные различными размерами территорий, численности населения, неодинаковым уровнем экономического развития каждого региона и соответствующими региональными дисбалансами в формировании доходной части местных бюджетов.

Рассмотрены диспропорции при размещении финансового потенциала, проведена оценка дифференциации регионов Украины по уровням финансового потенциала и финансовой устойчивости. Рассмотрены модели финансового выравнивания при обеспечении пропорционального размещения финансового потенциала территорий. Обоснована необходимость проведения фискальной децентрализации в качестве предпосылки устранения региональных дисбалансов социально-экономического развития.

Изучены мировые тенденции урбанизационных процессов, обоснована необходимость их финансового обеспечения, осуществлен анализ влияния урбанизации на формирование финансового потенциала регионов Украины и определена степень воздействия урбанизационных процессов на использование финансового потенциала региона. Доказана необходимость учета факторов урбанизации и их финансового обеспечения при составлении планов социально-экономического развития региона.

Рассмотрены основные направления наращивания и эффективного использования финансового потенциала региона. Предложены действенные шаги по усилению влияния местных органов власти на налоговую базу региона, определены основы укрепления финансового потенциала предприятий местного хозяйства. Обоснованы пути совершенствования механизмов и инструментов привлечения в регионы ресурсов на финансовых рынках, направления повышения действенности регионального финансового менеджмента в эффективном управлении финансовым потенциалом.

Ключевые слова: финансовый потенциал, региональное развитие, урбанизация, местное самоуправление, местные финансы, региональная асимметрия, фискальная децентрализация, финансовое выравнивание, финансовая устойчивость.

ANNOTATION

Buriachenko A.E. The financial potential of social-economic development: regional evaluation. – Manuscript.

The thesis for Doctor of Economic Science degree on the specialization 08.00.08 – Money, finance and credit. – SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv 2015.

The thesis is dedicated to the theoretic and methodology development of financial potential creation, to its connection with a regional social-economical development and urbanization impact on this process.

The different theoretical approaches of financial potential determination and structuring in the context of regional development are considered and generalized. The economic nature of regional financial potential and its elements are considered as well as theoretical concepts of regional development, the role of finance is defined. The matrix structure of a financial potential is delivered, its influence on a region social-economical development is analyzed.

The key directions of regional financial potential increase and effective usage are considered. The effective measures and tools of local authorities impact on a region tax base are proposed, the background of legal enterprises financial potential enforcement are defined.

Key words: financial potential, regional development, urbanization, local authorities, local finance, regional skewness, fiscal decentralization, financial equalization, financial stability.